

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.34

РОЗВИТОК «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

THE DEVELOPMENT OF “GREEN” ECONOMY IN UKRAINE

Біла І.С.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Красман Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Статтю присвячено теоретичним та практичним аспектам розвитку «зеленої» економіки в Україні як сучасного способу вирішення проблеми обмеженості ресурсів та досягнення оптимуму у взаємовідносинах людей із природою. На основі дослідження змісту, принципів побудови та цілей розвитку «зеленої» економіки визначено необхідність розбудови подібної моделі розвитку в Україні та пріоритетні напрями її запровадження. Автори пропонують заходи розвитку «зеленої» економіки, серед яких основними є: створення сприятливих інституціональних умов для «озеленення» промисловості; формування сприятливого клімату для стимулювання еколого-інноваційних та інвестиційних процесів; сприяння пріоритетному розвитку енерго-, ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій; поширення використання більш екологічних матеріалів та проведення ефективної державної екологічної політики.

Ключові слова: «зелена» економіка, «зелене» інвестування, «озеленення промисловості», ресурсозберігаючі технології, більш чисте виробництво, державна екологічна політика.

Статья посвящена теоретическим и практическим аспектам развития «зеленой» экономики в Украине как современного способа решения проблемы ограниченности ресурсов и достижения оптимума во взаимоотношениях людей с природой. На основе исследования содержания, принципов построения и целей развития «зеленой» экономики определена необходимость развития подобной модели развития в Украине и приоритетные направления ее введения. Авторы предлагают способы развития «зеленой» экономики, среди которых основными называют: создание благоприятных институциональных условий для «озеленения» промышленности; формирование благоприятного климата для стимулирования эколого-инновационных и инвестиционных процессов; содействие приоритетному развитию энерго-, ресурсосберегающих, экологически безопасных технологий; распространение использования более экологических материалов и проведение эффективной государственной экологической политики.

Ключевые слова: «зеленая» экономика, «зеленое» инвестирование, «озеленение промышленности», ресурсосберегающие технологии, более чистое производство, государственная экологическая политика.

This article is devoted to the theoretical and practical aspects of the development of the “green” economy in Ukraine as a modern way of solving the problem of resource constraints and achieving the optimum in the relationship between people and nature. The authors, based on the study of content, construction principles and goals of the “green” economy, determine the need to develop a similar model of development in Ukraine and the priority directions of its implementation. The authors propose measures for the development of the “green” economy, among which the main ones are: the creation of favorable institutional conditions for the “greening” of industry; the formation of a favorable climate for stimulation of ecological innovation and investment processes; assistance in the priority development of energy, resource-saving, environmentally sound technologies; dissemination of the use of more environmentally friendly materials and conducting effective state environmental policy.

Key words: “green” economy, “green” investment, “greening of industry”, resource-saving technologies, cleaner production, state environmental policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах нестабільної військово-політичної та соціально-економічної ситуації в Україні проблема ефективних взаємовідносин людини з природою набуває особливої соціальної ваги та прикладного значення. Прагнучи максимізувати прибуток, бізнес нещадно використовує та експлуатує природні ресурси, забруднюючи довкілля та наносячи невідправну шкоду майбутньому людству. Такий сценарій розвитку не є винятком і для вітчизняної економіки, що значно уповільнює її шлях до інтеграції у європейський простір, адже для того, щоб зайняти свою нішу на світовому ринку, Україна повинна дотримуватися загальноприйнятих етичних норм організації бізнесової діяльності. Все вищезазначене підвищує актуальність дослідження теоретичних та практичних аспектів розвитку «зеленої» економіки в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблематика «зеленої» економіки є об'єктом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних учених-економістів, серед яких: Б.В. Буркинський, Т.П. Галушкіна, Л.П. Марчук, Н.С. Орлова, В.Г. Потапенко, В.Є. Реутов, Б.В. Степаненко-Липовик та ін. У роботах цих дослідників проаналізовано сутність, поняття «зеленої» економіки та можливі шляхи її подальшого розвитку, висвітлено практичні аспекти її реалізації в Україні крізь призму трансформаційних зрушень, інструменти переорієнтації «коричневої» економіки на «зелену».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Однак, незважаючи на значну кількість опублікованих праць та їхню наукову цінність, чимало теоретичних та практичних аспектів потребує подальших наукових досліджень. Останнє стосується систематизації заходів розвитку «зеленої» економіки в Україні.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Основна мета даної статті – дослідити теоретичні та практичні аспекти «зеленої» економіки та систематизувати заходи її подальшого розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загрози економічному розвитку стають цілком реальними і здатними перешкодити не тільки досягненню сформульованих ООН Цілей розвитку тисячоліття, а й подальшому науково-технічному прогресу і навіть виживанню семимільярдного (а до 2050 р. – вже дев'ятимільярдного) людства. Останнє зумовлює пошук інноваційних стратегічних моделей розвитку суспільства, однією з яких є модель «зеленого» зростання, що напередодні Саміту РІО+20 проголошена ЮНЕП як практичне вираження масштабних ініціатив урядів більшості країн світу [1, с. 4].

«Зелена» економіка (green economy) – це економіка, яка підтримує гармонійну взаємодію між людьми та природою і задовольняє їхні потреби одночасно. Такий напрям економічної теорії висуває концепцію створення вартостей (національного багатства в тому числі) на основі екологічної якості та безпеки, що протиставляється класичній концепції економіки створення вартостей шляхом нагромадження матеріальних речей та грошей [2]. «Зелена» економіка, згідно з визначенням ЮНЕП, – це «економіка, яка спрямована на зростання добробуту населення, ефективно використовує природні ресурси і водночас зменшує екологічні ризики» [3, с. 46]. Ініціатива «зеленої економіки» заснована на трьох головних принципах:

- оцінці та висуненні на перший план еко-системних послуг як на національному, так і міжнародному рівні;
- забезпеченні зайнятості населення за рахунок створення «зелених» робочих місць та розробленні відповідної державної політики;
- використанні ринкових механізмів для досягнення стійкого розвитку і підвищення конкурентоспроможності економік [1, с. 4].

Стратегія «Європа-2020» встановлює три взаємопов'язані та взаємопосилюючі пріоритети: розвиток економіки знань, яка заснована на інноваціях як ключовому елементі конкурентоспроможності економіки; розвиток ресурсощадної, низьковуглецевої та конкурентної економіки; сприяння розвитку соціально орієнтованої та територіально єдиної економіки з високим показником рівня зайнятості населення. Згідно з новою стратегією, кожна країна – член Євросоюзу має розробити національні інструменти для досягнення п'яти загальноєвропейських цілей:

- зростання рівня зайнятості населення із 65% до 69%;
- збільшення рівня інвестицій у науково-дослідницьку сферу до 3% ВВП ЄС (нині менше 1%);
- досягнення цілі «20/20/20»: скорочення до 2020 р. викидів парникових газів на 20% та збільшення частки відновлювальних джерел енергії до 20% від загального споживання електроенергії;
- зменшення чисельності людей із незакінченою середньою освітою з 15% до 10%;
- зменшення чисельності європейців, що живуть за межею бідності, на 25% [1, с. 5].

Значна роль у цьому процесі належить саме країнам із трансформаційною економікою. З часом, накопичуючи досвід, вони почали вагоміше впливати на процес розроблення міжнародної політики у цій сфері. У зв'язку з вищезазначеним є необхідність і надалі поширювати та пропагувати ідеологію розвитку «зеленої» економіки як основну парадигму трансформації суспільних зрушень у подібних країнах, у тому числі й в Україні.

На жаль, результати аналізу техніко-екологічних та еколого-економічних умов функціонування економіки України свідчать про наявність негативних тенденцій, основними з яких є: розвиток економіки ресурсовитратним шляхом, зростання показника енерго- та ресурсоемності кінцевого національного продукту, нарощування потужностей та обсягів продукції сировинних, енерго- і матеріалоємних галузей, особливо екологічно шкідливих виробництв.

Найпоширенішим інструментом імплементації та розвитку «зеленої» економіки є «зелене» інвестування. Відповідно до Кіотських зобов'язань, Україна не повинна перевищувати викиди парникових газів на рівні 1990 р., що дає їй змогу продавати надлишкове, так зване «гаряче повітря» за схемою зелених інвестицій, посиляючись на план щодо забезпечення екологічних вигод від торгівлі «гарячим повітрям» за Кіотським протоколом. Україна вже успішно продала понад 30 млн. т CO₂ за 600 млн. дол. США. Проте схема «зелених інвестицій» в Україні впроваджується несистематично та не досить прозоро, тому призводить лише до незначного скорочення викидів парникових газів за значні кошти [4, с. 121].

Поряд із цим екологічна громадська організація «Жива планета» склала список із п'яти найбільш небезпечних виробництв в Україні. Очолив перелік Калуський калійний завод «Оріана», на другому місці опинилася Каховинська паперова фабрика у Львівській області, на третьому – металургійний комбінат «Азовсталь» (який викидає відходи від переробки нафтопродуктів прямо в Азовське море). Четверте місце дісталось комунальному підприємству «Гордводхоз» Кременця Тернопільської області, а п'яте – київському заводу «Радикал».

Українських представників бізнесу найчастіше звинувачують у нечесності, безвідповідальності, неетичності у веденні бізнесу. За результатами масштабного дослідження, проведеного в 60 країнах світу за замовленням Всесвітнього економічного форуму, в Україні ступінь довіри суспільства до бізнесу один із найнижчих на планеті – всього 4% опитаних. В Україні навіть політикам довіряють більше опитаних мешканців країни. Всього 7% українців вважають, що бізнес чутливий до громадської думки, що є одним із найнижчих показників серед країн світу. На жаль, суспільство не знає і не розуміє, чого чекати від бізнесу [4, с. 122].

Споживання ресурсів призводить до збільшення кількості відходів та забруднення навколишнього середовища, за обсягами і токсичністю «перевантажує» адаптивний потенціал світової екосистеми. У природних екосистемах кругообіг речовин відбувається на самодостатньому рівні. В антропогенно-природних екосистемах цей процес здійснюється із застосуванням штучної енергії. Отже, одним з екологічних шляхів оптимізації процесу виробництва про-

дуктів споживання є розвиток «зеленої» економіки в Україні.

Для забезпечення ефективної реалізації «зеленого» сценарію розвитку економіки України важливим є визначення пріоритетних напрямів державної політики екологізації та консолідація зусиль на розв'язанні першочергових завдань з урахуванням технологічного й інноваційного імперативів. Під час вибору ключових секторів для «озеленення» економіки України необхідно враховувати їхні можливості щодо:

- скорочення впливу на природне середовище;
- скорочення використання та/або відновлення природних ресурсів і екосистем;
- економічних вигод для бізнесу;
- соціальних та економічних переваг для населення.

Передусім важливо розуміти, що не для всіх секторів економіки можна отримати подвійну вигоду – досягнення економічної ефективності й екологічної результативності одночасно. З огляду на високу капіталоємність добувної та металургійної промисловості очевидно, що в короткостроковій перспективі досягнути взаємовигідних рішень як для охорони довкілля, так і для заощадження ресурсів неможливо, а тому рушії екологічно взаємних змін лежать поза рішеннями з подвійною вигодою та добровільними підходами, тому що вони є недієвими, коли існує очевидний соціальний пріоритет, але немає вигоди для бізнесу, щоб виправдати додаткові витрати, необхідні для його задоволення.

Як основні індикатори під час вибору ключових секторів можна використовувати такі:

- важливість сектору для економічного розвитку України (внесок у валовий внутрішній продукт, частка в загальному експорті та зайнятості населення тощо);
- високий рівень матеріалоємності;
- високий рівень енергоемності порівняно з країнами ЄС;
- високий рівень впливу на навколишнє середовище;
- можливість отримання сукупного ефекту та наявність економічного потенціалу розвитку сукупності галузей «зеленої» економіки;
- рівень конкуренції та концентрації підприємств галузі, зацікавленість власників у впровадженні «зелених» технологій [5, с. 30].

Для розвитку «зеленої» економіки в Україні доцільними є такі заходи:

1. *Створення сприятливих інституціональних умов для «озеленення» промисловості за рахунок:*

- зміни наявних підходів до ведення промислової політики: підвищення інноваційної активності, спрямування управлінських рішень на розвиток «зеленої» економіки й посилення відповідальності за ресурсозбереження та зменшення чи усунення негативного впливу на навколишнє середовище;

– розроблення нових ефективних регуляторів формування засад екологізації економічного і технологічного розвитку;

– зміни суто галузевого підходу та забезпечення координації між галузями виробництва й компонентами екосистеми щодо регулювання та використання наявних ресурсів;

– розроблення стратегії інноваційного й науково-технічного розвитку України з пріоритетом «зеленого» зростання;

– формування екологічної свідомості українців і підвищення екологічної культури в суспільстві [5, с. 29–30].

2. *Формування сприятливого клімату для стимулювання еколого-інноваційних та інвестиційних процесів за рахунок:*

– забезпечення податкового, кредитного, амортизаційного стимулювання вітчизняних промислових підприємств та установ, що впроваджують нові екологічні технологічні процеси та експортують наукоємну продукцію;

– розвитку інфраструктури інноваційної діяльності (технопарків, технополісів, інноваційних бірж, центрів консалтингу, сертифікаційних фірм, які здійснюють науково-технічну та інноваційну діяльність), сприяння розвитку кластерів;

– удосконалення механізму державного замовлення для освоєння пріоритетних науково-технічних розробок, технологій, які здатні забезпечити значні зміни для підвищення рівня екологічності виробництва конкурентоспроможної продукції;

– забезпечення формування на конкурентних засадах та фінансування державних екологічних програм із пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки [5, с. 30].

3. *Сприяння пріоритетному розвитку енерго-, ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій за рахунок:*

– запровадження ефективного механізму залучення вітчизняних і закордонних інвестицій для екологізації інноваційної діяльності, страхування інвестицій, захисту прав інвесторів;

– заохочення та надання підтримки на державному рівні для реалізації проектів та ініціатив з «озеленення» промисловості;

– сприяння трансферу екологічних інновацій, стимулювання впровадження світових і вітчизняних екологічних інновацій, використання засобів і методів, спрямованих на розвиток «зеленої» економіки [5, с. 30].

4. *Поширення використання більш екологічних матеріалів, які вироблені з меншим використанням енергії, та більш чистих виробництв.* Підприємствам доцільно прийняти такі бізнес-стратегії, які були б спрямовані на максимально ефективне використання ресурсів і «чисте» виробництво, тобто впровадити стратегію «трьох R» (Reduce, Recycle, Reuse) – скорочення, переробки, повторного використання. Для цього необхідно максимально підвищити

ефективність використання енергії та сировини, використовувати стратегію чистих виробництв, запобігати забрудненню та сприяти розвитку «зеленого» виробництва тощо.

Взірцем циркулярної економіки (мінімізація відходів та максимальне використання їх у власному виробництві) на території України є «Запоріжсталь». За останні п'ять-шість років на комбінаті відбулася глобальна реконструкція обладнання, зокрема доменних печей. Також проведено один з етапів модернізації на аглофабриці з установкою електрофільтра, за рахунок якого утримується 2,5 тис. т пилу. Таким чином, за останні 10 років викиди пилу в атмосферу знизилися на 41%, скид стічних вод – на 30%, на підприємстві підвищили повторно використання технічної води на 86%. У подальших планах реконструкції – заміна мартенівського способу виробництва сталі на киснево-конверторний, завдяки чому газоподібні викиди пилу в атмосферу знизяться приблизно на 50%, або на 13 тис. т [4, с. 123].

Розвиток і впровадження зелених технологій значною мірою пов'язані з удосконаленням виробничих процесів, яке здійснюється відповідно до концепції більш чистого виробництва (БЧВ). При цьому фокус вирішення проблеми забруднення довкілля переміщується з «кінця труби» (шляхом утилізації вже утворених відходів і зменшення їхньої токсичності) на «джерело проблеми» (оптимізація технологічних процесів починаючи з першого джерела відходів і забруднень по всьому ланцюгу перетворення первинних ресурсів на кінцевий продукт). Більш чисте виробництво є економічно більш прибутковим порівняно із заходами, спрямованими на боротьбу з уже створеними відходами, оскільки зменшуються потреби в додатковій переробці відходів і плата за їх переробку та зберігання.

Передумовою розповсюдження БЧВ у країні поряд з ефективним екологічним управлінням і чітким дотриманням стандартів є заохочення бізнесу до економії ресурсів та зміна ставлення до цього населення і виробників. Для передачі успішного досвіду впровадження БЧВ у різних регіонах світу створено понад 50 центрів БЧВ під егідою Організації ООН із промислового розвитку (ЮНІДО) і ЮНЕП [6, с. 25].

5. *Проведення ефективної державної екологічної політики, до заходів якої можна віднести:*

– здійснення постійного моніторингу стану екосистем, чітке визначення екологічних параметрів їх використання;

– розроблення та дотримання державних стандартів щодо екологічно прийняттого стану довкілля;

– сприяння проведенню «зелених» НДДКР та впровадження їх результатів у виробництво;

– збільшення обсягів державного фінансування щодо соціально-екологічних проектів;

– перепрофілювання підприємств для збільшення обсягів випуску екологічно чистої продукції;

– державну підтримку престижу підприємств, які позиціонують себе як екокомпанії;

– створення умов для розвитку екологічної культури населення та прояву соціально-екологічної відповідальності підприємств [7, с. 38–39];

– використання екологічних податків та податкових пільг;

– здійснення державних та приватних інвестицій у «зелене» підприємництво;

– запровадження субсидій на екологічне виробництво та відповідне їх скасування на ресурсомісткі виробництва;

– усунення торгових бар'єрів для товарів і послуг – результатів «зелених» виробництв [8, с. 32].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже,

для розвитку «зеленої» економіки в Україні, на нашу думку, необхідно здійснити такі заходи: створити сприятливі інституціональні умови задля «озеленення» промисловості; сформувати сприятливий клімат для стимулювання еколого-інноваційних та інвестиційних процесів; сприяти пріоритетному розвитку енерго-, ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій; поширити використання більш екологічних матеріалів, які вироблені з меншим використанням енергії, та більш чистих виробництв; провадити ефективну державну екологічну політику. Означені заходи сприятимуть розбудові такої сучасної моделі економічної системи України, яка б урахувала сучасні тенденції реалізації концепції сталого розвитку та досвід її впровадження, забезпечила вирішення низки соціально-економічних і екологічних проблем, стала запорукою відродження вітчизняного виробництва на новій, якісній основі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галушкіна Т. Зелений вектор розвитку економіки України. Економіст. 2011. № 11. С. 4–7.
2. Яковенко К. «Зелений» курс економіки як складова державної екологічної політики. Актуальні проблеми державного управління. 2013. Вип. 1. С. 162–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2013_1_46.
3. Орлова Н.С. Зелена економіка в умовах сталого розвитку України. Менеджер. 2015. № 1. С. 45–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2015_1_9.
4. Коренєва Н.О. «Зелений» імператив сталого розвитку економіки України в контексті «нової глобальної зеленої угоди». Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Економіка». 2012. Вип. 11. С. 118–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_ekon_2012_11_14.
5. Павлов О.І., Брижань І.А. Зелений сценарій розвитку промисловості України: реалії та перспективи. Економіка і регіон. 2014. № 3. С. 28–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekonrig_2014_3_7.
6. Мусіна Л.А. Зелені технології й інновації як рушій економічного зростання: державна політика і перспективи розвитку. Науково-технічна інформація. 2012. № 4. С. 22–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTI_2012_4_7.
7. Марчук Л.П. «Зелена» економіка: суперечності та перспективи розвитку. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2014. Вип. 1. С. 34–41.
8. Бублик М.І., Бей М.Р. Особливості «зеленої» економіки та основні інструменти її трансформування в соціально орієнтовану систему. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. 2016. № 847. С. 29–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPP_2016_847_7.